

در آمدی بر تاریخ شفاهی

■ منوچهر فیضیان

مدیر گروه فرهنگ و اندیشه شبکه ایران

ذکر است که در سال ۱۹۴۸ تاریخ شفاهی در دانشگاه کلمبیا به عنوان گرایشی برای جمع‌آوری اطلاعات طرح می‌شود. در همین راستا در سال‌های پس از جنگ جهانی روان‌شناسان با سربازانی که از جنگ دوم جهانی باقی مانده بودند گفت‌وگوهای بسیاری انجام دادند. در دهه ۱۹۶۰ این سؤال پیش آمد که آیا تاریخ باید در چنبره سیاست‌مداران باشد؟ بنابراین برای دموکراتیزه کردن تاریخ، می‌بایست مرکزیت‌گرایی از آن حذف می‌شد. از آنجا که پرسروصداترین قشر همیشه سیاست‌مداران بودند، در نتیجه جامعه تک‌صدایی می‌شد. تاریخ شفاهی راهی شد برای رفع این حالت و خارج کردن تاریخ از دست مورخان رسمی که امکان ثبت و ضبط خاطرات را داشتند. در سال ۱۹۶۸ انجمن جهانی تاریخ شفاهی شکل می‌گیرد. بی‌لطف نیست در اینجا یادی هم از

انسانی است.» تاریخ شفاهی از تکنیک‌های مورد استفاده در روش کیفی تحقیق است. در تمام علوم علاقه رو به افزایش به این تکنیک در حال رشد است. بیش از چهل تعریف در مورد تاریخ شفاهی ارائه شده است. تعریف انجمن تاریخ شفاهی از این تکنیک اینگونه است: گفت‌وگوی فعال آگاهانه و هدفمند میان مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده، برای بازسازی و بازنمایی موضوعی خاص، که از طریق مصاحبه صوتی و تصویری صورت می‌گیرد و سپس نمایه‌سازی مستندسازی شده و به آرشیوها منتقل می‌شود. در واقع انسان یا به‌طور کلی محقق مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده ناقل مواد است و اطلاعات آن زمان که بین مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده رد و بدل می‌شود، شفاهی است و به صورت گفت‌وگو رخ می‌نماید. درباره تاریخچه تاریخ شفاهی نیز قابل

به‌نظر می‌رسد هنوز هم اسم اوریانا فلاچی (Oriana Fallaci) نام‌آشنای مصاحبه‌های به‌یادماندنی با چهره‌های سیاسی مشهور است. او که زاده ۲۹ ژوئن ۱۹۲۹ در فلورانس ایتالیاست، بعد از آنکه وارد عرصه روزنامه‌نگاری شد، طی سالین متمادی با برخی از چهره‌های سیاسی وقت، گفت‌وگوهای مفصلی انجام داد. نشست او با لخ والس، یاسر عرفات، ایندیرا گاندی، و نیز گفت‌وگو با امام خمینی (ره) در سال ۱۳۵۸ از جمله این سلسله از مصاحبه‌های مشهور اوست. آوردن این مقدمه کوتاه، تنها بهانه‌ای بود تا چپستی و اهمیت تاریخ شفاهی را از منظری دیگر- و گذرا- نگاه کنیم. یوهان گاتفرید هردر اندیشمند آلمانی سده هجدهم عقیده داشت: «گردآوری خاطرات در دوره‌های گوناگون و در جوامع مختلف، خدمتی بزرگ به تدوین تاریخ تحول جوامع

پروژه تاریخ شفاهی ایران کنیم. این پروژه به ابتکار حبیب لاجوردی در دانشگاه هاروارد، از سال ۱۳۶۰ کلید خورد. هدف این پروژه جمع‌آوری و نگهداری خاطرات افرادی بود که در رویدادهای سیاسی و تصمیمات مهم ایران نقش داشتند. پروژه تاریخ شفاهی ۱۴ سال طول کشید و هزینه آن رقمی بالغ بر ۷۵۰ هزار دلار ارزیابی شده است. معیار اصلی برای آماده‌سازی لیست مصاحبه‌شوندگان نقطه‌نظر و موضع سیاسی بود. بی‌گمان رادیو به‌عنوان رسانه‌ای شنیداری و با قابلیت‌های متعدد خویش می‌تواند در به‌ثمرنشدن پروژه‌های تاریخ شفاهی نقشی به‌سزا ایفا کند.

طراحان و دست‌اندرکاران رادیو، با اهدافی از پیش تعیین‌شده و به کمک کارشناسان و گزارشگران زبده، قادر خواهند بود در پیشبرد چنین دستاوردی اقدام مؤثر انجام دهند.

به‌طور مثال، اگر پیرامون رخدادی مهم

در تاریخ معاصر، به قصد ایجاد آرشیوی کامل و مفید، لیستی از مصاحبه‌شونده‌ها فراهم آید. آنگاه مصاحبه‌کنندگان با پیش‌زمینه‌های شاخص، مجموعه‌هایی از گفت‌وگوهای معین را به‌دست آرشیو بسپارند و از سوی دیگر برنامه‌سازان با هدف تولید برنامه‌های مستندگونه به پرداخت نهایی و آماده‌سازی گفت‌وگوها بپردازند، حاصل کار ارائه برنامه‌هایی با کیفیت و قابل‌اعتنا در حوزه تاریخ معاصر خواهد شد.

وجود ابزار مجهز فنی ضبط و آرشیو و نیز مصاحبه‌کنندگان نام‌آشنای رادیو که بر طبق طرح‌های مشخص و معین پیش می‌روند و نیز عرضه آن در رسانه رادیو که بسیار فراگیر و عام می‌باشد همه و همه از ویژگی‌های مثبت رادیو در تسهیل فرایند تاریخ شفاهی است.

به‌طور مشخص در **رادیو ایران**، پس از انقلاب اسلامی در کنار منابع بسیاری از مصاحبه‌های گوناگون دوران هشت‌سال

دفاع مقدس، می‌توان به حاصل زحمت دست‌اندرکاران برنامه دیرپای **فرهنگ مردم** اشاره کرد. در اینها باید یاد و نام مرحوم حسین حقایق، گزارشگری که با جان و دل، سال‌های متمادی در نقش یک مصاحبه‌گر به جمع‌آوری آداب و سنن نزد اقوام و نواحی گوناگون ایران پرداخت، به شایستگی برده شود. از دیگر تجربه‌های **رادیو ایران**، مصاحبه‌های آقای اسماعیل میرفخرایی در سلسله برنامه‌های گفت‌وگو را که در اوایل دهه هفتاد از **رادیو ایران** پخش می‌شد، در حوزه تاریخ شفاهی انگاشت. مصاحبه‌گر باتجربه، ضمن گفت‌وگوهای مفصل از زوایای پیدا و پنهان شخصیت‌های علمی کشور، پرده برداشت. همچون گفت‌وگوی به‌یادماندنی‌اش با پرفسور حسایی.

اخیراً در شبکه **فرهنگ** گفت‌وگوی مبسوطی با استاد مرتضی احمدی صورت پذیرفته که بی‌تردید مجموعه‌ای ارزشمند است.